

Szatmári Imre

ELMÉLET ÉS GYAKORLAT MÉRI ISTVÁN TEPLOM- ÉS TEMETŐFELTÁRÁSAIN

A szerző példákön mutatja be, hogyan rögzítette Méri István különböző ásatásain a régészeti jelenségeket rajzban, fotón és írásban. Megállapítható, hogy Méri ezen a területen is alapvetően újat alkotott: a jelenségeket, tisztán és egyértelműen rögzítette, amelynek, persze alapfeltétele volt e jelenségek alapos megismerése és felismerése.

Kulcsszavak: Méri István, Kide, Kolozsvár, Túrkeve, Kardoskút, Tiszalök.

Kovalovszki Júliával beszélgetve egyszer szóba került köztünk Méri István személye. Sajnálattal említettem neki, hogy személyesen nem ismertem őt, de szerencsés vagyok legalább abban, hogy ismerhetem azokat és tanulhattam azoktól – így Kovalovszki Júliától –, akik még személyes kapcsolatban álltak Méri Istvánnal és tovább tudták adni a tőle tanultakat.

Szerencsére mindenki számára hozzáférhetőek azok az írások, tanulmányok, amelyek Méri István keze alól kerültek ki, és jelentek meg a tudományos folyóiratokban, kiadványokban. Mellettük feltétlenül meg kell említeni azokat a műveket, összeállításokat, melyek Méri István munkásságának eredményeit tartalmazva Kovalovszki Júlia jóvoltából láttak napvilágot, valamint azokat, amelyekben más kutatók mondják el, hogyan látták Méri István tudományos tevékenységét.¹

Méri István munkásságának közelebbi megismeréséhez fontos forrásként kínálkoznak a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adattárában található ásatási dokumentációk. Tüzetesen átnézve azokat, meg kellett állapítanom, hogy a vártnál sokkal kevesebb olyan anyagot találtam, amelyből az ásatások minden részletét pontosan végig lehetett követni. Hiányosak a szöveges jelentések, naplók, illetve rajzok csak elvétve vannak, és legnagyobb sajnálatomra teljes ásatási dokumentációk is hiányoznak,

pontosabban a rendelkezésre álló adatok szerint több be sem került az adattárba. Olyan ásatások eredeti dokumentációi, amelyeknek feldolgozása egyébként nyomtatásban már megjelent.²

Méri István munkásságát legnagyobb mértékben a nyomtatásban is megjelent írások alapján tudjuk körvonalazni és megítélni. Ez is bőséggel elegendő ahhoz, hogy egyértelműen lássuk: a magyar középkorral foglalkozó régészet történetének olyan kimagasló személyisége volt ő, aki a második világháborút követően – sőt, részben már az 1940-es évek első felétől – a korábbi módszerek mellett, sok esetben teljesen új utakat nyitott a későbbi kutatás számára. A feltárható múlt megismerésének olyan új lehetőségeit, módszereit és metodikáját meglátó és alkalmazó szakembere volt, akinek elhivatottsága, sokoldalúsága, precizitása, az apró részletekre irányuló megfigyelés mellett a szélesebb összefüggésekben való gondolkodása is példaként állítható a mai kutatók számára.

Széleskörű és változatos tevékenysége során foglalkozott – a mindig kedvelt régészeti terepbejárásokon és lelőhely-felderítéseken kívül – telepfeltárásokkal, templomok és templom körüli temetők ásatásával, várkutatóással, egyes jelenségek és tárgytipusok elemzésével, s ezek mindegyikénél tett olyan új megfigyeléseket és írt olyan összefoglaló vagy résztanulmányokat, amelyek ma is alapvető műveknek számítanak

1. táblázat: Méri István terepbejárásai, helyszíni szemléi és ásatásai lelőhelyek szerint 1948–1964. (Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adattára)

Table 1: Geländebegehungen, Lokalbesichtigungen und Ausgrabungen von István Méri nach Fundorten, 1948–1964. (Archäologisches Archiv des Ungarischen Nationalmuseums)

Lelőhely	Év	Kor	Jelenség
Balatonszemes	1960	koravaskor	sír
Bernecebaráti	1948	neolitik, rézkor / Árpád-kor, középkor	telep / telep, templom
Csongrád, Felgyő	1955	?	?
Csut (Budapest XXII.)	1957	középkor	telep
Esztergom, Helemba	1959, 1961	középkor	telep, érsek háza, gyümölcsös
Esztergom, Vár	1961, 1962	középkor	telep, palota
Érdliget, Rábca u.	1959	avar (?)	sírok
Érdliget	1960	rézkor, bronzkor	kettős sír
Feldebrő	1964	középkor	templom, temető
Gyula, Vár	1957	középkor	vár
Harkakötöny	?	középkor	telep
Hódmezővásárhely, Csomorkány	?	középkor	telep
Hódmezővásárhely, Mátyás-domb	?	szarmata, Árpád-kor	telep
Karcag, Apavára	1949	őskor, szarmata	telep
Karcag, Asszonyszállás	1949	őskor, szarmata	telep
Karcag, Hegyesbor	1949	őskor, szarmata	telep
Karcag, Ködszállás	1949	őskor, szarmata	telep
Karcag, Kövestelek	1949	őskor, szarmata	telep
Karcag, Magyararka	1949	őskor, szarmata	telep
Karcag, Orogondaszentmiklós	1949	őskor, szarmata	telep
Karcag, temető	1949	őskor, szarmata	telep
Karcag, Törökbor	1949	neolitik, szarmata	telep
Kardoskút, Hatablaki-dűlő	1955–1957	Árpád-kor	telep, templom, temető
Kemence, Fűrésztelep	1948	őskor	telep
Kemence, Godóvár	1948	?	?
Kemence, Régi vármegyeház mögött	1948	őskor	telep
Kesztölc, Klastrompuszta	1959–1961	középkor	épület
Kiskunhalas, Bodoglár	?	középkor	telep
Kunmadaras, Berekhalom	1949	neolitik	telep
Kunmadaras, Fábriánka	1949	neolitik, koravaskor, szarmata	telep

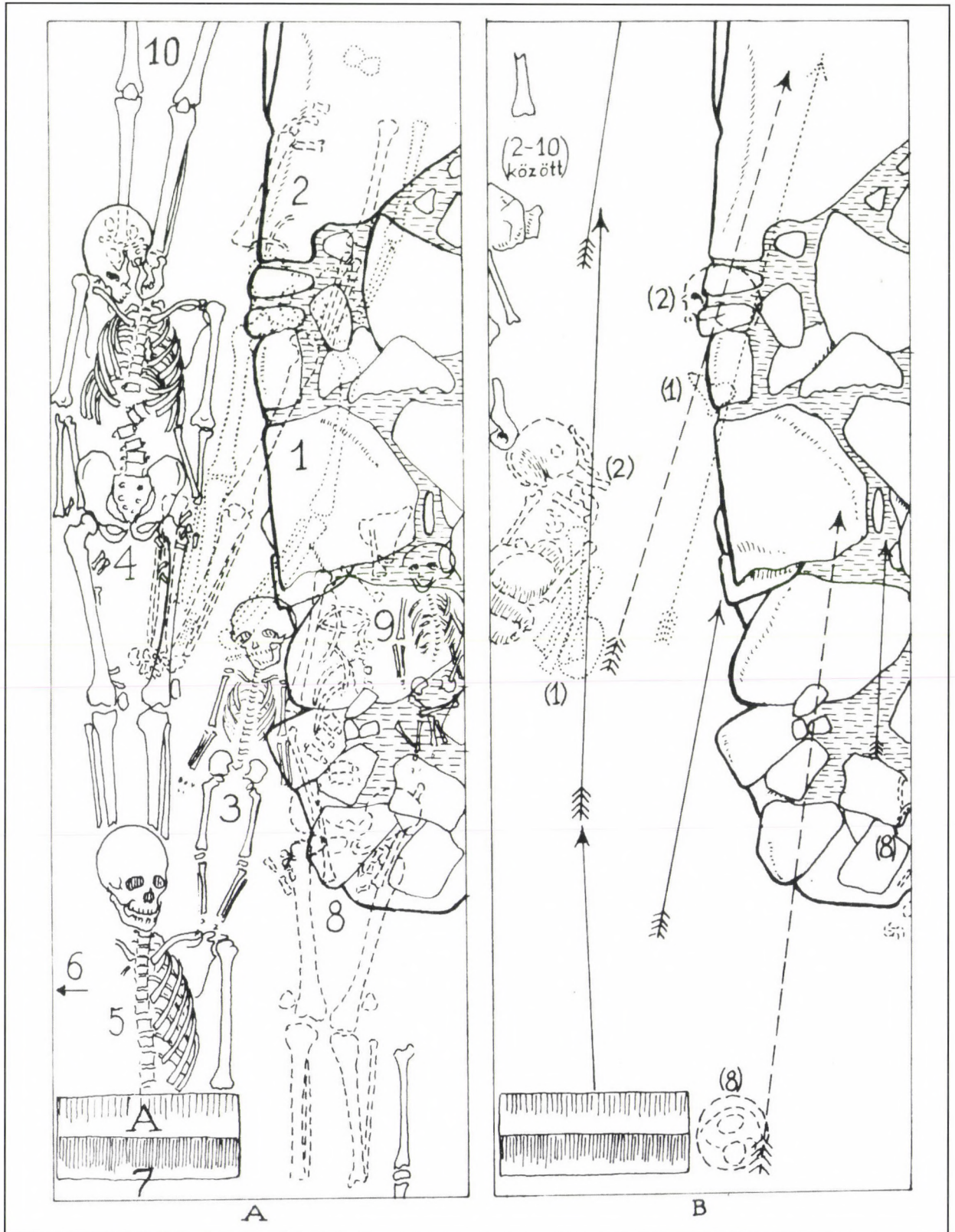
Kunmadaras, Kápolnás	1949	neolit, koravaskor, avarkor, középkor	telep, templom
Kunmadaras, Pincéshalom	1949	szarmata	telep
Kunmadaras, Üllői-halom	1949	szarmata	telep
Mohácsi csata helye	1960	középkor	tömegsírok
Nagykanizsa	1953–1957	középkor	vár
Nagykanizsa, Szeszgyár	1958	középkor	vár
Nagyvázsony, Csepely	1958	középkor	telep
Palotabozsók	1950	Árpád-kor	telep, temető?
Peröcsény	1948	középkor	vár, templom
Pilis-hegység	1960	Árpád-kor	vár
Solymár, Várhegy	?	őskor/ középkor	telep/vár
Szentgyörgyvár	1953	középkor	telep
Tázlár	?	középkor	telep
Tiszalök, Rázom-puszta	1950–1953	Árpád-kor	telep
Túrkeve, Egyházashalma	1948	neolit	telep
Túrkeve, Himesd	1948	neolit/avar	telep/temető
Túrkeve, Igario-lapos	1948	őskor, szarmata	telep
Túrkeve, Kérsziget	1948	őskor, szarmata	telep
Túrkeve, Lyukashalom	1948	neolit	telep
Túrkeve, Magashalom	1948	őskor	telep
Túrkeve, Pókahalom	1948	őskor, szarmata	telep
Túrkeve, Terehalom	1948	bronzkor	telep
Visegrád, Várkert-dűlő	1955 1960 1963	római/szláv IX–XI. század római/középkor	temető/telep telep örtoronny/telep
Visegrád és Helemba-sziget között	1959	?	?
Zalavár, Vár	1951	középkor	telep, temető

2. táblázat: Méri István terepbejárásai, helyszíni szemléi és ásatai Budapesten, illetve megyék szerint. (Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adattára)

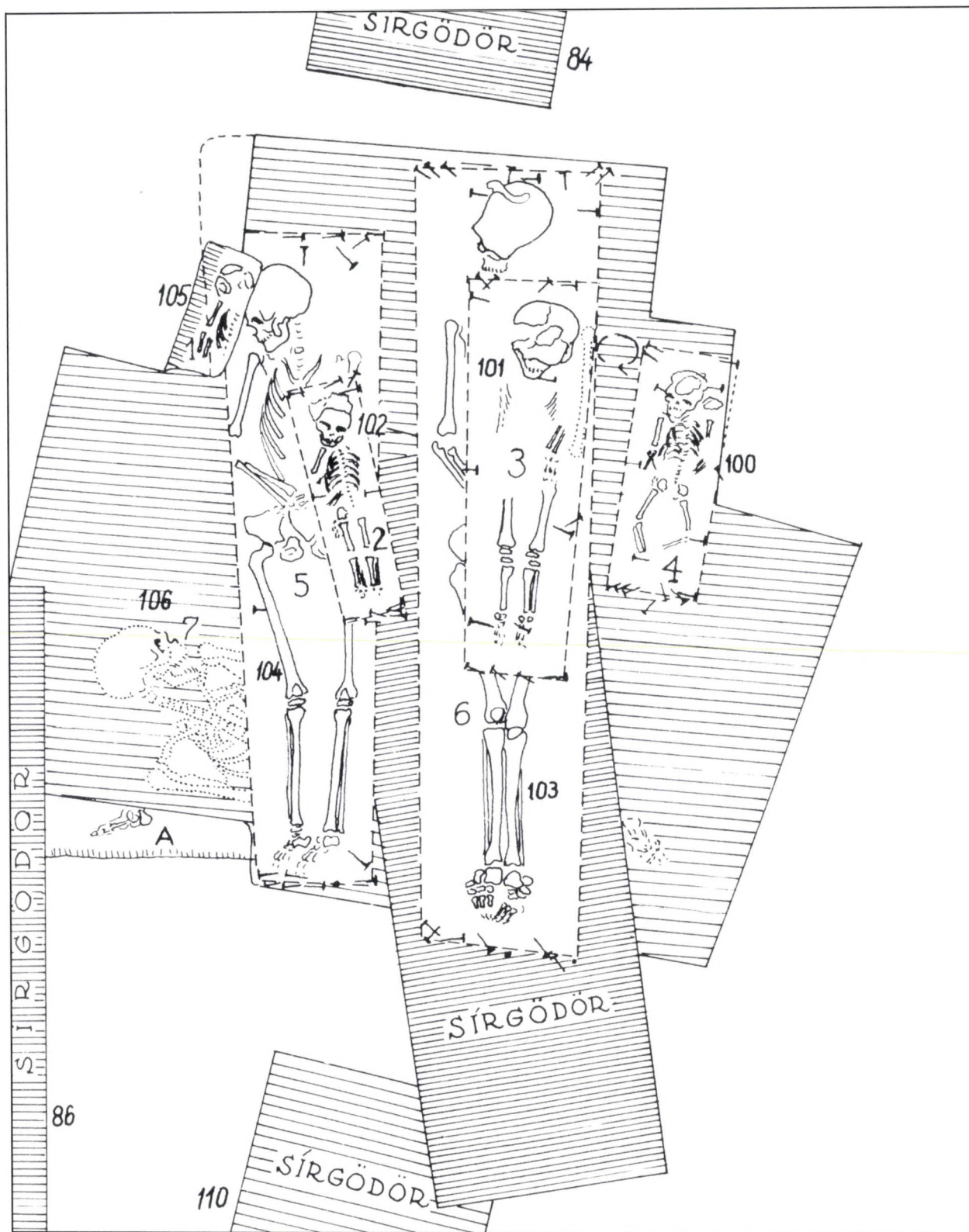
Table 2: Geländebegehungen, Lokalbesichtigungen und Ausgrabungen von István Méri in Budapest, bzw. je nach Komitaten. (Archäologisches Archiv des Ungarischen Nationalmuseums)

Megye	db
Budapest	2
Baranya	2
Bács-Kiskun	3
Békés	3
Csongrád	3
Heves	1

Komárom	8
Pest	17
Somogy	1
Szabolcs-Szatmár-Bereg	3
Szolnok	26
Veszprém	3
Zala	11
Összesen	83

1. kép. Kide, 1942. Sírcsoportok, a sírok térbeli és időrendi viszonya (MÉRI 1986b, 29. nyomán)
 Abb. 1 Kide, 1942. Grabgruppen, das räumliche und zeitliche Verhältnis der Gräber zueinander.
 (nach MÉRI 1986b, 29)

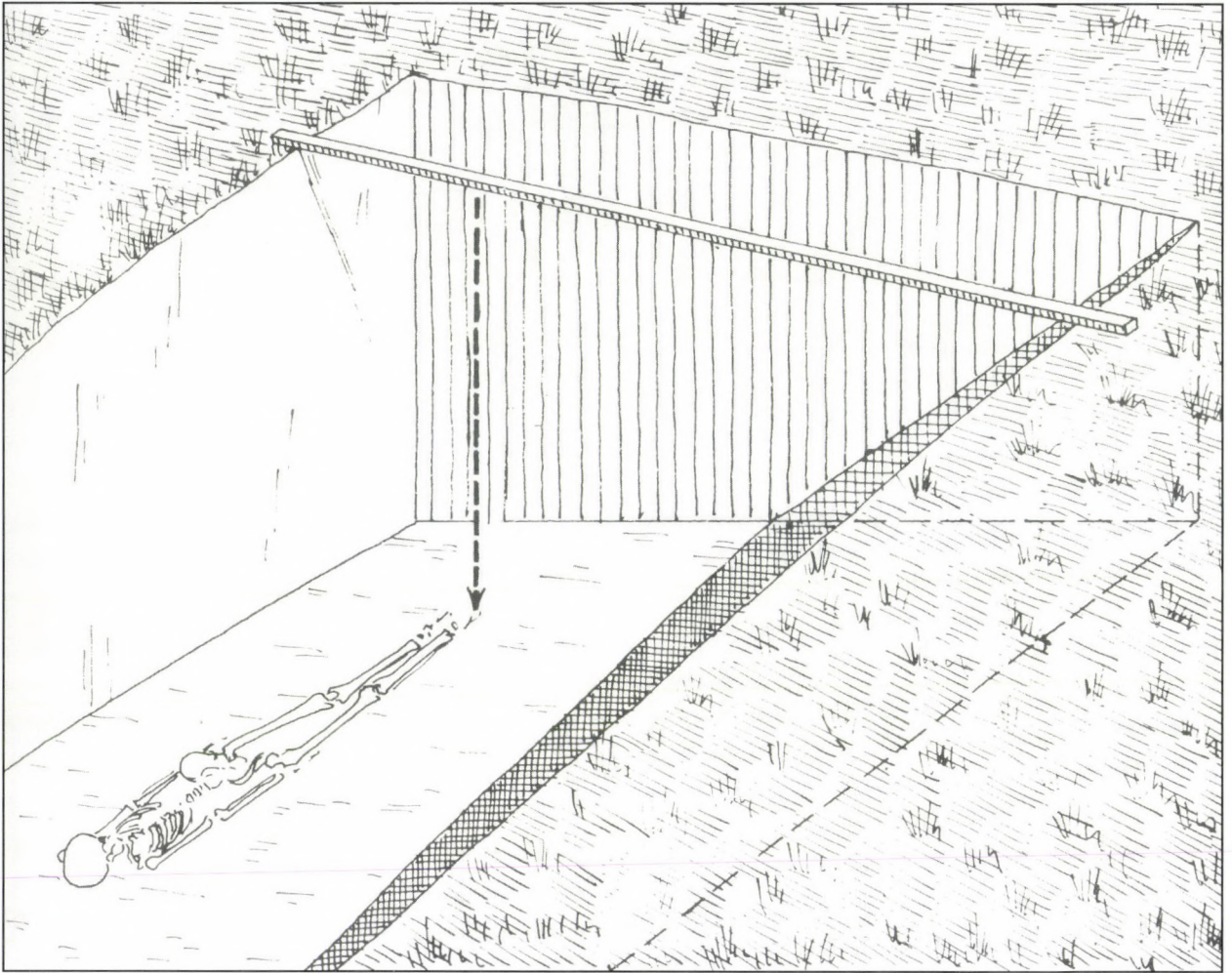

2. kép. Kide, 1942. Sírcsoportok, a sírok térbeli és időrendi viszonya.

(MÉRI 1986b, 31.nyomán)

Abb. 2 Kide, 1942. Grabgruppen, das räumliche und zeitliche Verhältnis der Gräber zueinander.

(nach MÉRI 1986b, 31)

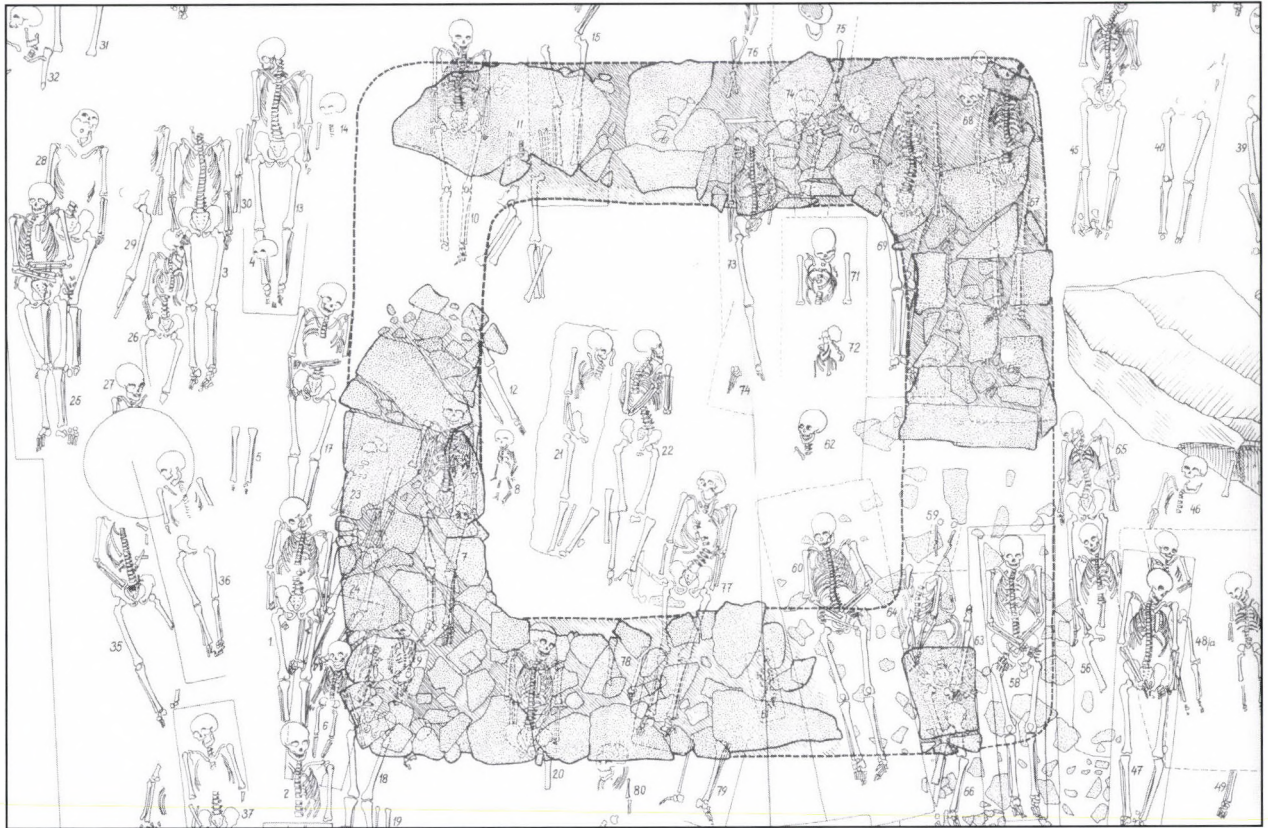
3. kép. Kide, 1942. Sír mélységének mérése. (MÉRI 1986b, 35. nyomán)

Abb. 3 Kide, 1942. Messung der Grabtiefe. (nach MÉRI 1986b, 35)

a középkori magyar régészet kutatói számára. Nem véletlen tehát, hogy születése századik évfordulóján egy olyan tudományos konferencia főszereplője, amely középkori régészetünk legkülönfélébb témáihoz, szakterületeihez kapcsolódik (1. 2. táblázat).

Méri István e szerteágazó tevékenységéből kiragadva a középkori templom- és temetőfeltárásait megállapítható, hogy csupán e kérdés kör önmagában is felveti egy külön konferencia témájának lehetőségét. Az alábbiakban Méri István nevéhez köthető templom és templom körüli temetőfeltárásokat csupán egy-egy példán, a kidei temető és a kardoskúti falusi templom példáján keresztül jellemzem és vizsgálom.

A témával kapcsolatban nem szükséges külön példákat felsorolni arról, hogy a két világháború közötti időszakban – Csalog József, Leszich Andor, Papp László, Szabó Kálmán, Gerevich László, Zoltay Lajos, Sőregi János, Bálint Alajos és Implom József feltárásain –, különösen a még korábban végzett, sok középkori egyházi épületet és templom körüli temetőt érintő ásatások során alkalmazott módszerek szakmailag milyen alapokra támaszkodtak. Bár azokban az évtizedekben is sokat fejlődött az ásatások szakmai színvonala, de nem mellékes, hogy eleinte az ásatásoknak egyedüli célja a leletek gyűjtése volt, a középkori egyházi épületek feltárása közben pedig leginkább

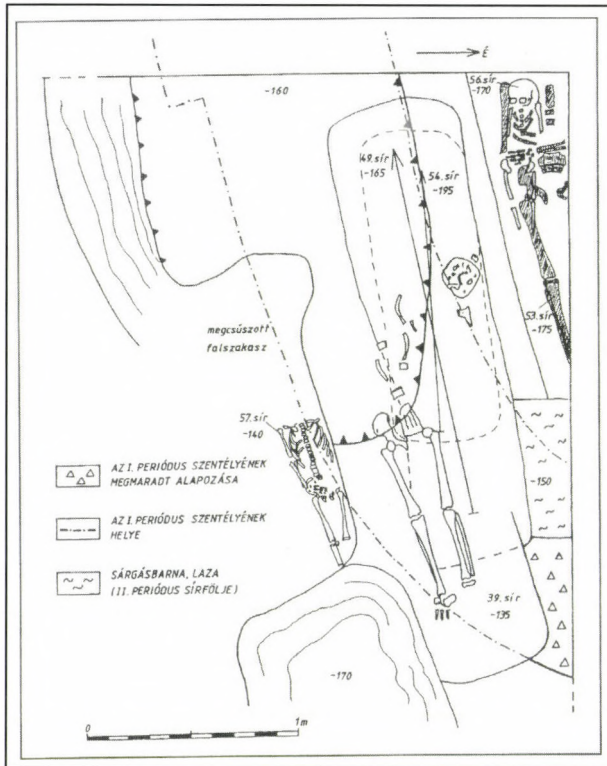

4. kép. Kide, 1942. Temetőrészlet, sírok elhelyezkedése. (KOVALOVSZKI 1986b, 4. kép. nyomán)
 Abb. 4 Kide, 1942. Friedhofdetail, Situationsplan der Gräber. (nach KOVALOVSZKI 1986b, Abb. 4)

az épület alaprajzának tisztázása. A templom körüli temető csontanyagát sokáig nem is szedték fel. A feltárási módszereket száz évvel ezelőtt ugyan szervezeten, a kolozsvári, majd 1921-től kezdve a szegedi egyetemen oktatták, sőt például Pósta Béla irányításával Kolozsváron kurzusszerű tanfolyamokat is szerveztek, de a régészettel foglalkozók többsége csak főállásuk mellett, mintegy mellékesen, saját kíváncsiságuktól hajtva vállalkozott ásatásokra. A középkori templomok és temetők kutatására is érvényes tehát László Gyula azon megállapítása, amit a magyar középkori faluásatásokra vonatkoztatva állapított meg: Méri István előtt ezek a kutatások „nagyreszt inkább jóakarát, mint tüzetes elmélyülés kérdése volt”.³ A XIX. század végének, a századfordulónak és főként a XX. század első évtizedeinek kutatásai azonban meghozták azt az elodázhatatlan igényt

a tudományággal szemben, hogy az ásatási módszereket is magasabb szintre kell emelni. Ennek a törekvésnek egyik jele az észak-erdélyi területek visszacsatolását követően az Erdélyi Tudományos Intézet keretei között 1942-ben elindult átfogó, sokféle (régészeti, néprajzi, nyelvtörténeti, embertani, stb.) szakterületet egyesítő kutatássorozat volt, melybe Méri István is bekapcsolódhatott. Erre a körülmények szerencsés találkozása adott lehetőséget: Méri István addigra megszerzett felkészültsége és a politikai körülmények szülte nagyszabású, sokirányú kutatási terv.

A Kolozsvártól északkeletre fekvő borsavölgyi Kide falu református temploma körüli temető 1942 őszen végzett feltárássának tapasztalatai – és nyilvánvalóan a korábbi hasonló lelőhelyek és mások által végzett ásatások példái – tették világossá Méri István

5. kép. A középkori Kétsopron temploma és temetője, 1986. (SZATMÁRI 1996, 236. nyomán)

Abb. 5 Kirche und Friedhof der mittelalterlichen Siedlung Kétsopron, 1986 (nach SZATMÁRI 1996, 236)

számára azt, hogy a középkori templom körüli temetők feltáráshoz teljesen új módszer kidolgozására van szükség. A kidei tapasztalatokról és a középkori temetőink feltárájának módjáról szóló írása már 1944-ben megjelent az Erdélyi Tudományos Füzetek 175. számában, s ennek az újonnan kidolgozott módszertanának a lényegét foglalta össze később a régészeti kézikönyvben is. Ez a módszer a ma is alkalmazandó legjobb ásatási eljárás az évszázadok alatt egymásba ásott, zsúfolt temetők sírjainak feltáráshoz. Nem csupán a templom körüli temetők feltárájának régészeti módszeréről van azonban itt szó, hanem annak olyan hozadékaról is, hogy tudatossá tette a melléklet nélküli sírok csontanyagának gyűjtését, hangsúlyozva annak hatalmas tudománytörténeti jelentőségét.

A módszer bevezetése így más szakterületek, társtudományok (pl. a történeti és régészeti antropológia) terén is óriási előrelépést eredményezett.

A kidei tapasztalatok által kidolgozott elméleti módszertan a valóságban is megvalósítható, gyakorlati segítséget hozott későbbi ásatásain, és az őt követő ásatók feltárásaiban. Elméleti javaslatai ugyanis a gyakorlati problémákon és a saját gyakorlati megoldásain alapultak, és azok kezelésére, az ásatástechnika lehető legjobb megválasztása céljából születtek.

Fontos szerepet töltöttek be nála a részletes ásatási naplón, a pontos méreteket és távolságokat feltüntető ásatási alaprajzokon, helyszínrajzokon, metszetrájzokon és fotókon kívül a sírokról, sírcsoportokról rendkívüli gondossággal készített, külön-külön sírlapok, s az ezeken külön is lejegyzett részletes sírleírások, valamint a sírmélység, a tájolás és minden olyan egyéb adat, amely a sírről adatokkal szolgált. (Csak zárójelek között érdemes emlékeztetni arra, hogy módszere sok tekintetben korainak számított, hiszen még az 1960-as évek más kutatóinak ásatási dokumentációiban is találunk előre megrajzolt csontváz körvonalalaival szerkesztett sírlapokat, és legfeljebb helyenként rajzolták át a valóságnak megfelelő módon a csontok helyzetét, vagy ragasztották erre a sír-rajzra az elkészített fotórészletet.⁴

A feltárási helyszínrajzának elkészítése mellett pontosan megfigyelte, lejegyezte, és rajzon is rögzítette az egyes sírok elhelyezkedését, egymáshoz való térbeli és időbeli viszonyát, valamint a sírokból előkerült leleteket. Külön figyelmet fordított a koporsók, koporsószegek maradványaira és leírására, a sírok mélységének és tájolásának egységes módszerekkel történő mérésére. Nem kis teljesítmény egy középkori templom körüli temetőnél meghatározni a sírok egymásutániságát, s ezt ő az ásatási alaprajzon is tudta érzékeltetni, már ahol erre lehetőség nyílott (1–4. kép). Meglátta, hogy a templom körüli temetők egymásra zsúfolt, egymásba ásott sírjainak értelmezését csak az teszi lehe-

tövé, ha a sírokat a maguk összefüggéseiben tárjuk fel. Nem kutatóárkokat jelölt ki, és egyes sírokat tárt fel, hanem nagyobb felületű szelvényeket nyitva egy-egy összetartozó sírcsoport egyszerre bontott ki. A bolygatott csontokat éppúgy dokumentálta, mint az eredeti helyükön fekvő csontvázakat, ezáltal újabb megfigyelésekre nyílt módja (pl. a sírgödör végébe visszahelyezett korábbi csontok). Minden egyes sírt beszámozott, és mindegyiket koordinátarendszer segítségével mérte be. A leleteket és az embercsontokat pedig beszállította a kolozsvári Történelmi Múzeumba.⁵

E módszerrel adott esetben meg tudta állapítani a sírok relatív időrendjét, sőt a bennük előforduló leletek segítségével akár közelebbi korukat is. A középkori temetők feltárása ezzel új értelmet nyert, hiszen azóta is haszonnal és sikerrel alkalmazható e módszer (5. kép).

A temetőkhöz tartozó templomok kutatása a kidei temetőfeltárást követően is élénken foglalkoztatta. Hóviharral nem törődve végzett terepbejárást például 1948 februárjában Kemence, Bernecebaráti és Perőcsény térségében, s a középkori épületekre, leletekre vonatkozó megfigyeléseit mintaszerű dokumentációban foglalta össze⁶ (6–8. kép).

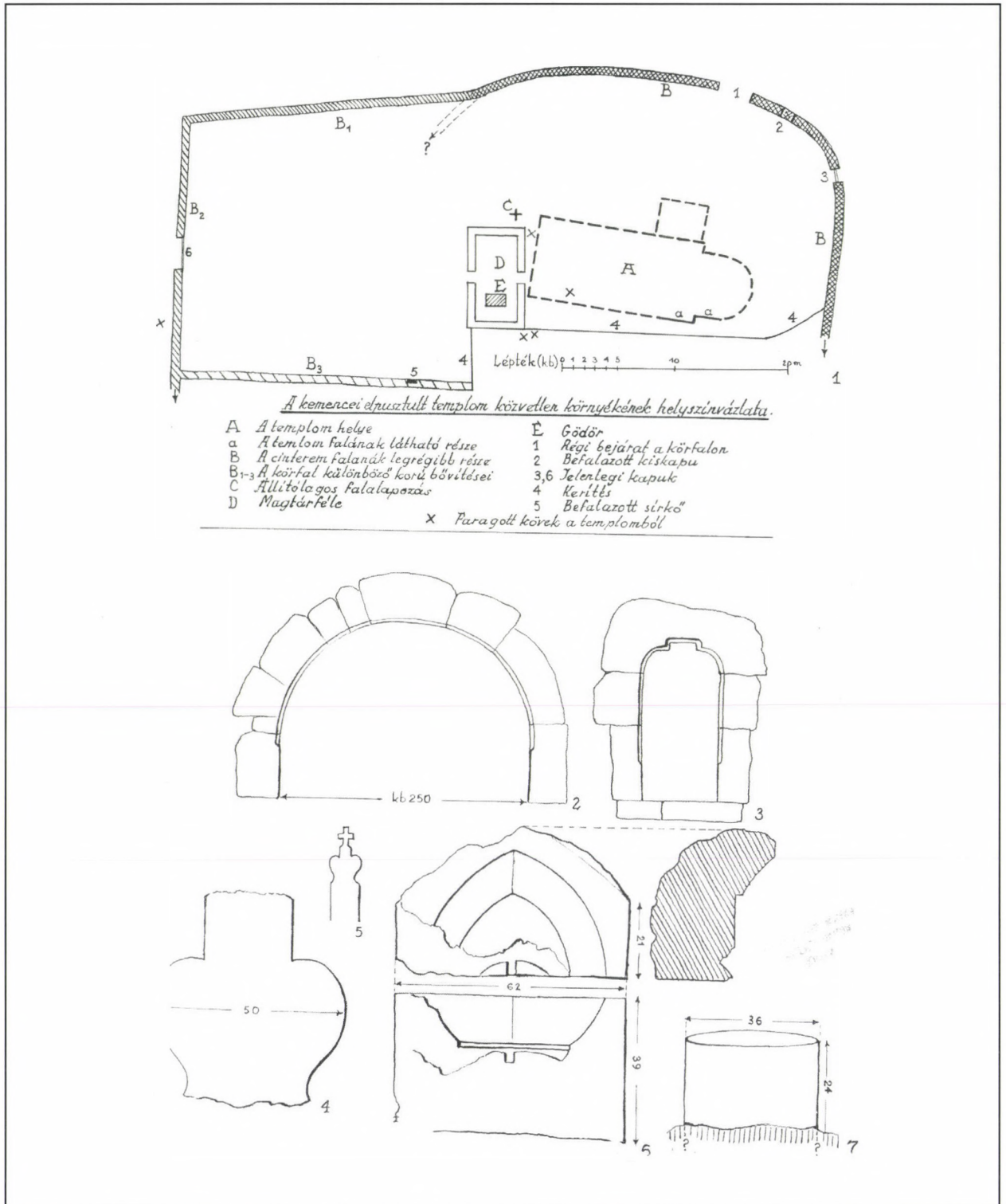
A kidei temető mellett fentebb megígért másik példa azonban nem az említett terepbejárásra, hanem a Kardoskút (Békés megye) határában, a Hatablaki-dűlőben előkerült Árpád-kori falusi templom feltárására vonatkozik. Az 1955–1957-ben három alkalommal itt végzett munka eredeti dokumentációjából sajnos ezúttal is csak részletek maradtak meg a MNM Régészeti Adattárban: mindössze egy 1957. december 16-án kelt, eredeti aláírással ellátott, alig több mint kétoldalas ásatási jelentés, valamint egy táblákba rendezett ásatási fotókat tartalmazó dosszié.⁷ Az igazi tudománytörténelmi támpontot az ásatáshoz ezúttal is a publikációban megjelent tanulmány nyújtja.⁸ Ebből egyértelmű, hogy a lelőhelyen előkerült templom olyan iskolapéldáját adja a középkori falusi egyházak kutatásának, melyet mindenkor tanítani kell.

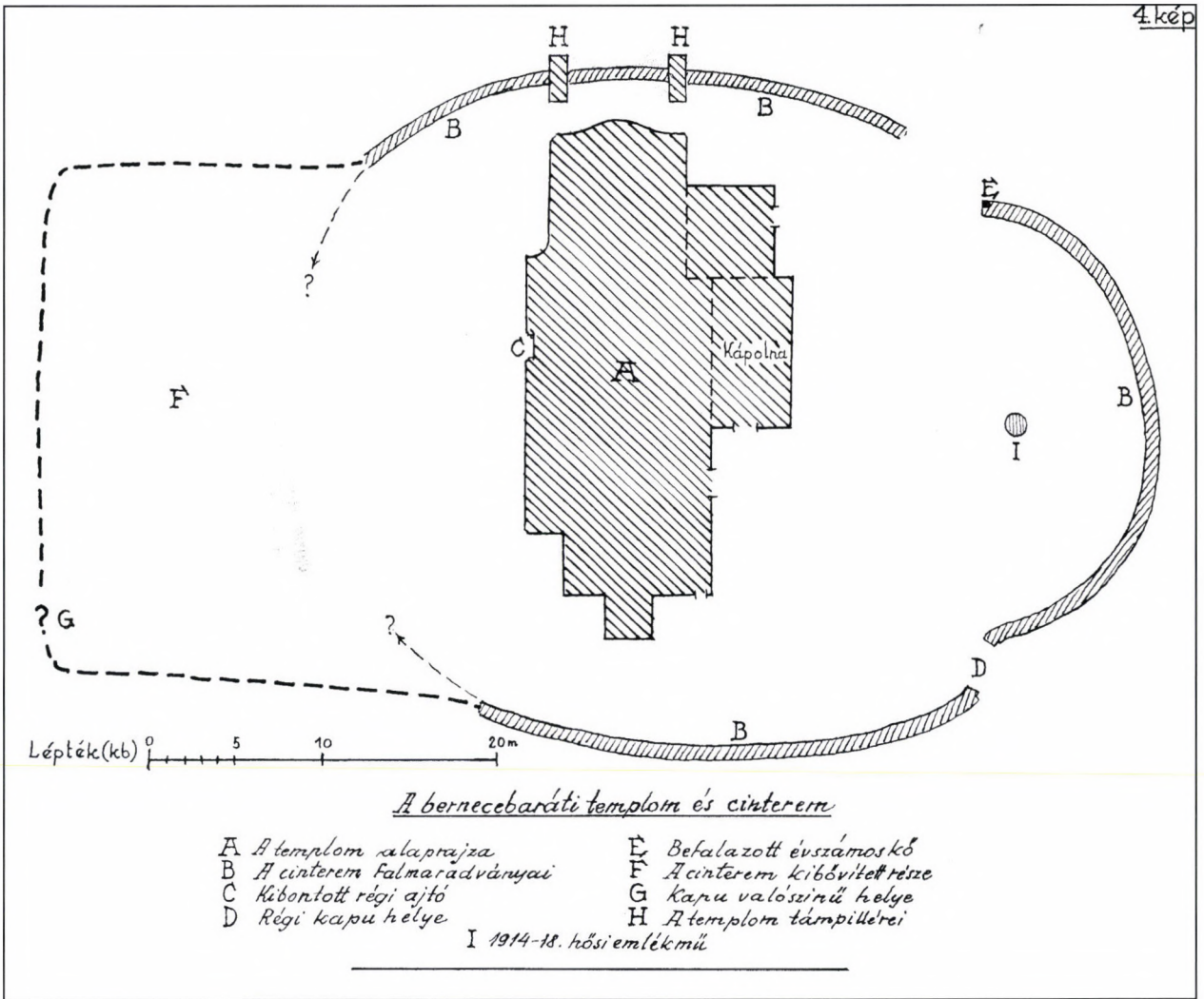
6. kép. Kemence, Bernecebaráti, Perőcsény. Méri István terepbejárása, 1948. Helyszínrajz. MNM RégAd 26.K.I. 1. kép nyomán

Abb. 6 Kemence, Bernecebaráti, Perőcsény. Geländebegehung von István Méri, 1948 Planzeichnung. (nach MNM RégAd 26. K.I. Abb. 1)

Az épületet először Varga Antal tanár kutatta 1894-ben, és ennek alapján Szeremlei Samu néhány évvel később igen különös, kb. 8 x 8 méteres, négyszög alakú, a sarkain diagonális támpillérekkel megerősített alaprajzot közölt⁹ (9. kép). Méri István feltárása – nem említve itt Olasz Ernőnek ugyanezen a lelőhelyen végzett, s a Varga Antaléhoz hasonlóan téves megállapításokat eredményező próbálkozását – ezzel szemben egész másról és máshogyan szólt. Ő a földben megmaradó jelenségek mögött mindig az embert kereste és tartotta szem előtt, és ezúttal nemcsak a temetőben nyugvók sírjai-

7. kép. A kemencei elpusztult templom közvetlen környékének helyszínrajza és faragott kövek a templomból. Méri István terepbejárása, 1948. MNM RégAd 26.K.I. 2. kép nyomán
 Abb. 7 Planzeichnung der direkten Umgebung der zerstört gewordenen Kirche von Kemence und gehauene Steine aus der Kirche. Feldbegehung von István Méri, 1948
 (nach MNM RégAd 26.K.I. Abb. 2)

8. kép. A bernecebaráti templom és cinterem. Méri István terepbejárása, 1948. MNM RégAd 26.K.I. 4. kép nyomán

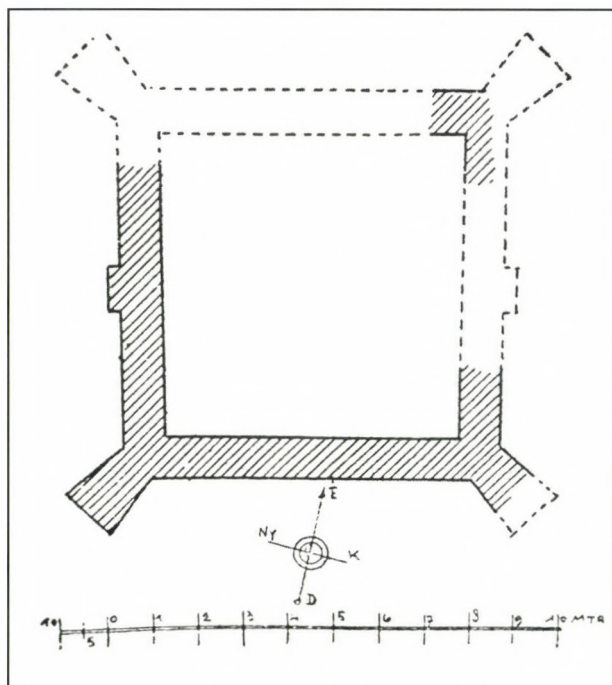
Abb. 8 Kirche und Kirchhof von Bernecebaráti. Geländebegehung von István Méri, 1948 (nach MNM RégAd 26.K.I. Abb. 4)

ban, hanem az általuk épített, használt és tisztelt templommal kapcsolatban is pontos ásatási megállapításokat tett.

Aki ismeri az Alföld talajának általános ismérveit, nagyon sokszor egymásba áthajló, elmosódó színeit, keménységét, összetételét, az tudja, hogy ebben a földben meglátni két egymásba olvadó, mégis egymástól különálló, különböző korú, időben egymást követő templomalapozást, a legnagyobb szakértelem jele, s a múltunk földben való látásának kiemelkedő képessége. Méri István rendelkezett ezzel a képességgel, tehetséggel, bár nem volt könnyű

a teljesen eltérő, korábban alkalmazott módszerek alapján új megközelítésben a feltáráshoz kezdeni.

Ahogy a templom körüli temetők esetében, a templomok feltárása alkalmával is a felvetődő problémák kezelése érdekében új gyakorlati módszereket alkalmazott, amelyek, mint betűk a könyvben, segítettek olvasni a földben, segítettek megfejteni az egykori falu templomának történetét is. Így aztán, mint ahogy a kidei temető sírjainak feltárása alapján Méri István kidolgozta a templom körüli temetők feltárássának általános módszertanát, elmondhatjuk,

9. kép. A kardoskúti templom alaprajza Varga Antal 1894. évi ásátása szerint. (SZEREMLEI 1901, 433. nyomán)

Abb. 9 Grundriss der Kirche von Kardoskút aufgrund der von Antal Varga durchgeführten Ausgrabung im Jahre 1894. (nach SZEREMLEI 1901, 433)

hogy a kardoskúti Árpád-kori templom ásátása alapján pedig olyan példát adott a középkori falusi templomok feltárásának módszertanához, melyek szintén a mai napig meghatározók.

Komplex módszere részeként Kardoskúton először terepbejárással azonosította az Árpád-kori települést és templomának helyét. Az utóbbi mindjárt meg is határozta a település teljes kiterjedésének keleti részén, bizonyítva azt, hogy a falu legszilárdabb, legfontosabb épülete nem feltétlenül esett mindenkor az egykori település kiterjedésének központi helyére.

Az ásátási alaprajzon és fotókon kitűnően látszik, hogy a teljes feltárás előtt egy észak-déli és egy hossz tengelybe kijelölt tanúfalat meghagyva bontotta ki az épület alapfalait, lehetőséget adva a rétegek megfigyelésére és a metszetrajzok elkészítésére. A templom biztos és egyértelmű ásátási alaprajzát az alapfalakat

megcsönkítő, megbolygató, jól látható kincskereső és téglakitermelő gödrök ellenére is sikerült pontosan megrajzolni. Ez csak úgy volt lehetséges, ha a templomhelyet megbolygató különböző beásásokat külön-külön bontotta ki, mindig tudva azt, hogy melyik mikor és mi célból keletkezett.

A részadatok elemzése után összesített templomalaprajz mellett elkészítette a templom két periódusának egyszerűsített rajzát is, a könnyebb értelmezhetőség érdekében. Mindegyik építési periódusnak külön-külön vette sorra jellemzőit, kitérve az ásátás során tett, az épület méreteire, formájára, alapozástechnikájára, építésmódjára, építőanyagára, építési idejére, sőt még a falusi építő mestereik munkáján felfedezhető „népies sajátosságokra” vonatkozó megfigyeléseire is. A második periódus nyugati fala belső oldalán, azzal párhuzamosan előkerült alapozás maradványát is nagy biztonsággal határozta meg a karzatot tartó oszlopok egybefüggő alapozásának. Nem került el a figyelmét a törmelékek között kis számban előkerült, erősen porlékony homokkőfaragványok, idomtég-lák épületet díszítő szerepe sem, sőt a falazótég-lák egymástól eltérő méretére is talált magyarázatot. Az előkerült apró vakolatdarabok a falak festésére vonatkozóan nyújtottak támpontot.

Ezeknek az apró ásátási megfigyeléseknek a jelentősége akkor válik egyértelművé, ha párhuzamba állítjuk Méri István ásátásával a korábbi templomkutatások módszereit, ahol a fő cél a leletek szerzése, illetve a templom feltárása volt, de sem a sírokat nem dokumentálták, sem az előkerülő csontokat nem szedték fel, s a falusi templomoknál a döngölt földből készült alapozást sem mindig tudták felismerni. Ezért aztán az így született templomalaprajzok és ásátási megfigyelések sok esetben használhatatlan adatokat tartalmaznak a régészeti kutatás számára. Ennek bizonyítására a Méri István vezette kardoskúti ásátás szolgáltatta talán az első kézzelfogható eredményeket.

Az ásátás gyakorlati folyamata közben keletkező aprólékos, minden részletre kiterjedő ala-

10. kép. Esztergom, Helemba-sziget, 1959. A kidolgozott módszerek együttes kiterjesztése.

(KOVALOVSKI 1989. I. tábla 1. kép nyomán)

Abb. 10 Esztergom, Helemba-sziget, 1959. Komplexe Ausdehnung der erarbeiteten Methoden.

(nach KOVALOVSKI 1989. Tafel I Abb. 1)

pos megfigyelés, illetve a pontos és rendszeres dokumentáció mozaikkockáiból összeállított végleges publikáció szerkezete már a lényegre, csakis az összefüggésekre koncentrálnak. Leírja a földrajzi környezetet és a feltárás előzményeit, okát és annak célját, majd módszeresen, kristálytiszta logika mentén a templom egyes periódusainak jellemzőit. Mindent, amit az elpusztult épületről ásatási módszerekkel ki lehetett deríteni. Az értelmezésbe természetesen bevonta az előkerülő leleteket, a keltezésbe pedig a napvilágra került pénzeket. Ezek segítségével az első templom építésének korát a XI. századra, a század végére, az új templom építésének legkésőbbi időpontját pedig a XII. század végére, illetve a XIII. század elejére határozta meg, beágyazva ezzel az egész települést a kor általános történeti összefüggéseibe.

A kidei temető- és a kardoskúti templomfeltárás tapasztalatait hasznosítva, az azok alapján

kidolgozott ásatási, illetve kutatási módszert alkalmazva a középkori templomok és temetők feltárására irányuló Méri István-féle módszertan legszebben, és az előzményeknél nagyobb kiterjedésben az Esztergom, Helemba-szigeten 1959-ben végzett templom- és temetőásatáson teljesedett ki¹⁰ (10. kép).

Összefoglalásként elmondható: Méri Istvánban megvolt az a készség, hogy egy-egy ásatáson jelentkező problémával kapcsolatban végiggondolja a megoldási lehetőségek sorát. Ő azonban nem csupán ötletszerűen, az egyes ásatásai során éppen adódó, megválaszolendő kérdésekkel foglalkozott (pl. a félig földbemélyített házakkal, a kiaggatott lókoponyákkal, az árkok szerepével, a falusi gabonaőrlo és kenyérsütő berendezésekkel, a szabadban álló kemencékkel vagy a népies kályhacsempék körével), hanem széleskörű kutatástörténeti ismereteket gyűjtve értelmezte a magyar régészeti korok

kutatásának és azok módszertanának addigi folyamatait, és a tanulságokat levonva tudatosan határozta meg a jövő feladatait. Ezek a feladatok pedig újabb és újabb, alapvető módszereket, megközelítési módokat, kutatási okfejtéseket eredményeztek szinte minden olyan részterületen, amelyekkel Méri István foglalkozott. (Az előadás címében említett „elmélet és gyakorlat” sorrendje tehát akár megfordítva „gyakorlat és elmélet” is lehetne.) A tudatos módszertani építkezés, rendszerező képesség Méri István egész régészeti tevékenységét jellemezte. Ennek a kidei temető ásatásának feldolgozása

mellett másik nagyszerű korai bizonyítéka az A Magyar Népkutatás Kézikönyvében 1948-ban megjelent, A magyar nép régészeti emlékeinek kutatása című írása, még akkor is, ha ebben már az 1945 utáni szovjet alapú ideológiai elemek nyomai is egyértelműen érzékelhetők.¹¹ Sokkal fontosabb azonban ez utóbbinál az, hogy Méri István az akkor és a későbbiekben is adott politikai környezetben képes volt új megvilágításba ágyazni egy-egy régészeti részproblémát, és ennek segítségével írásaiban szélesebb körű, sok esetben máig is ható, alapvető tudománytörténeti és módszertani megállapításokat tenni.

Jegyzetek

- 1 Pl. MÉRI I., 1957; 1962, 1963, 1964a; 1964b; 1970; 1986a; 2000; KOVALOVSKI 1986a; 1989.
- 2 A Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adattárában Méri István neve mellett található 83 db katalóguscédulán néhány esetben más kutatók neve is szerepel. A 83 kartoték Budapesten, illetve összesen 12 megyében jelöl meg 57 lelőhelyet, de előfordul, hogy egyoldalas jelentésben 9–10 lelőhely is szerepel. A katalóguscédulák és a dokumentációk tartalma között azonban több helyen pontatlanság figyelhető meg, Kemence község közepén például a mai templom déli szomszédságában megtalálta a középkori templom és temető nyomait is (MNM RégAd 26.K.I.). A jelentős hiányosságok és pontatlanságok megszüntetésére külön kutatást és összegző tanulmányt érdemelne. Méri István terepmunkáinak számbavétele, de emellett a meglévő adattári anyag revíziójára is szükség volna.
- 3 LÁSZLÓ 1986.
- 4 Például: MNM RégAd IV.1961/105. Tengelic, Serésszállás, 1960.
- 5 KOVALOVSKI 1986b.
- 6 MNM RégAd. 26.K.I.
- 7 A jelentés: MNM RégAd 430.K.V; a fotótáblák: MNM RégAd XI.195/1962.
- 8 MÉRI 1964.
- 9 SZEREMLEI 1901, 453.
- 10 KOVALOVSKI 1989.
- 11 Újabb kiadása MÉRI 1986b.

IRODALOM

KOVALOVSKI 1986a	KOVALOVSKI J., <i>A magyar falu régésze Méri István 1911–1976.</i> Összeállította Kovalovszki Júlia. Cegléd 1986.
KOVALOVSKI 1986b	KOVALOVSKI J., <i>A kidei középkori temető. (Méri István ásatása.)</i> In: <i>A magyar falu régésze Méri István (1911–1976).</i> Összeállította Kovalovszki Júlia. Cegléd 1986, 7–22. (Ceglédi Füzetek 23.)
KOVALOVSKI 1989	KOVALOVSKI J., <i>Középkori emlékek a Helemba-szigeten. Méri István ásatása, 1959.</i> In: Biczó Piroska (szerk.), <i>Dunai Régészeti Közlemények</i> 1989, 77–115.
LÁSZLÓ 1986	LÁSZLÓ GY., <i>A magyar falu régészéről.</i> In: <i>A magyar falu régésze Méri István (1911–1976).</i> Összeállította Kovalovszki Júlia. Cegléd 1986, 5.

- MÉRI 1957 MÉRI I., *A nadabi kályhacsempék. – Die Ofenkacheln von Nadab.* ArchÉrt 84 (1957) 187–206.
- MÉRI 1962 MÉRI I., *Az árkok szerepe Árpád-kori falvainkban. – Angaben zur Siedlungsform der arpadenzeitlichen ungarischen Dörfer.* ArchÉrt 89 (1962) 211–219.
- MÉRI 1963 MÉRI I., *Árpád-kori szabadban lévő kemencék. – Freistehende Backöfen aus der Regierungszeit des Hauses Árpád (10.–13. JH.)* ArchÉrt 90 (1963) 273–281.
- MÉRI 1964a MÉRI I., *Kiaggatott lókoponyák Árpád-kori falvainkban. – Ausgesteckte Pferdeschädel in arpadzeitlichen ungarischen Dörfern.* ArchÉrt 91 (1964) 111–115.
- MÉRI 1964b MÉRI I., *Árpád-kori népi építkezésünk feltárt emlékei Orosháza határában.* RégFüz Ser II. 12. Budapest 1964.
- MÉRI 1970 MÉRI I., *Árpád-kori falusi gabonaörlő és kenyérsütő berendezések.* MMMK (1969–1970) 1970, 69–84.
- MÉRI 1986a MÉRI I., *Ásatás a kolozsvári fő téren 1943.* (Méri István hagyatékából közléteszi Kovalovszki Júlia) Budapest 1986.
- MÉRI 1986b MÉRI I., *A magyar nép régészeti emlékeinek kutatása (X–XVI. század).* In: *A magyar falu régésze Méri István 1911–1976.* (Összeállította: Kovalovszki Júlia) Cegléd 1986. 41–56.
- MÉRI 1986c MÉRI I., *Középkori temetőink feltárásmódjáról.* In: *A magyar falu régésze Méri István 1911–1976.* (Összeállította: Kovalovszki Júlia) Cegléd 1986, 26–40.
- MÉRI 2000 MÉRI I., *Egy Árpád-kori magyar falu leletmentő ásatása. Tiszalök-Rázom, 1950–1953.* (A szöveget gondozta és a rajzokat készítette Kovalovszki Júlia) Budapest 2000.
- SZATMÁRI 1996 SZATMÁRI I., *Középkori templomfeltárása Telekgerendás határában. – Die Freilegung des mittelalterlichen Kirchengebäudes in der Gemarkung Telekgerendás.* BMMK 16 (1996) 209–255.
- SZEREMLEI 1901 SZEREMLEI S., *Hód-Mező-Vásárhely története. II. kötet. Hódmezővásárhely, 1901.* 433.

THEORIE UND PRAXIS BEI DEN KIRCHEN - UND FRIEDHOF-FREILEGUNGEN VON ISTVÁN MÉRI

Zusammenfassung

Die weitverzweigte Tätigkeit von István Méri brachte auf vielen Gebieten Unvergängliches für die ungarische mittelalterliche archäologische Wissenschaft. Der Aufsatz (eine erweiterte Variante des Vortrags vom 20. Oktober 2011 an der Konferenz zum 100. Geburtstag

von István Méri, veranstaltet im Ungarischen Nationalmuseum) erörtert davon zwei Themenkreise. Der eine ist die Freilegung von mittelalterlichen Kirchen, der andere Themenkreis ist die Freilegung von Friedhöfen um die Kirchen, bzw. die Ausarbeitung der bis heute geltenden

und zu folgenden Methodologie dieser Freilegungen. Die Forschungs- und Dokumentationsmethodologie beider Gebiete wird an je einem Beispiel, d.h. am Beispiel des Friedhofs von Kide, bzw. am Beispiel der Dorfkirche von Kardoskút dargestellt.

Die Erfahrungen der Freilegung des Friedhofes um die reformierte Kirche des Dorfes Kide nordöstlich von Kolozsvár (Klausenburg / heute Cluj-Napoca, Rumänien) im Jahre 1942 machten ihm klar, dass für die Freilegung von Friedhöfen, die um mittelalterliche Kirchen liegen, die Ausarbeitung einer neuen Methode nötig ist. Er erörterte dieses Thema schon 1944 in der Nr. 175 der Siebenbürgischen Wissenschaftlichen Hefte [Erdélyi Tudományos Füzetek]. Die neue Methode gilt auch heute noch als das beste Ausgrabungsverfahren für die Freilegung der Gräber von im Laufe von mehreren Jahrhunderten ineinander gegrabenen, überfüllten Friedhöfen. Das Wesentliche ist die Dokumentation, die sich auf dem ausführlichen Ausgrabungstagebuch, auf den Ausgrabungsgrundrissen mit genauen Angaben von Maßen und Entfernungen, auf Planzeichnungen, auf Profilzeichnungen und Fotos, sowie auf den einzelnen Grabzeichnungen, ausführlichen Grabbeschreibungen beruht, mit Hilfe deren neue Informationen gewonnen werden können, und zwar nicht nur von den einzelnen Gräbern, Grabgruppen, sondern auch vom zeitlichen Verhältnis der Gräber zueinander, von der relativen Chronologie der Gräber.

Nach der Bearbeitung der Friedhöfe um mittelalterliche Kirchen aus neuer Sicht führte István Méri zwecks der Freilegung der in der

Gemarkung von Kardoskút im Komitat Békés zum Vorschein gekommenen arpadenzeitlichen Dorfkirche in den Jahren zwischen 1955 und 1957 drei Ausgrabungen durch. Aufgrund der Erfahrungen dieser Arbeiten erarbeitete er eine neue Methodologie für die Freilegung mittelalterlicher Kirchen. Durch Geländebegehung identifizierte er vor der Freilegung nicht nur die Situation der Kirche, sondern auch die Ausdehnung des ganzen Dorfes, wobei er auch die Lage der Kirche innerhalb der Siedlung bestimmte. Während der Ausgrabung der Kirche achtete er auf die einzelne abgesonderte Freilegung der verschiedenen Eingrabungen, auf die Profile der an den entsprechenden Stellen unberührt gelassenen Zeugenwände, auf die Anfertigung von genauen Detailzeichnungen und vom Gesamtgrundriss der Ausgrabung, auf die kontinuierliche Analyse und Deutung der vorkommenden Erscheinungen. Aufgrund der ausführlichen Beobachtungen versuchte er alle noch erschließbaren und nachweisbaren Angaben beider Bauperioden der Gebäude zu je einem logischen Komplex zu vereinigen. Er erforschte alles Mögliche, was durch die minutiöse Untersuchung von Teilangaben, durch die Synthese der Ergebnisse mit Hilfe von Ausgrabungsmethoden von der zerstörten Gebäude erschlossen werden konnte.

Beide oben angeführten Beispiele bezeugen, dass István Méri imstande war, je ein archäologisches Teilproblem ins neue Licht zu stellen, und dadurch weitläufigere, in vielen Fällen auch bis heute auswirkende, grundlegende wissenschaftsgeschichtliche und methodologische Feststellungen zu machen.

I. Szatmári

I. Szatmári
Munkácsy Mihály Múzeum
Békéscsaba, Széchenyi u. 9.
H-5600
szatmari.60@hotmail.com